

УДК 811.111.'373

С.Н. Денисенко,
доктор філологічних наук, професор
(Львівський національний університет ім. І.Франка)

ВАРІЮВАННЯ І КАТЕГОРІЯ ІНТЕНСИВНОСТІ СЕМАНТИЧНИХ ОЗНАК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ДЕРИВАТИВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена розгляду варіювання і категорії інтенсивності семантичних ознак фразеологічних дериватів як об'єктивних процесів, за допомогою яких відбувається розвиток фразеології, а разом з тим і мови в цілому, поява нових ФО-дериватів як наслідок фразеологічної деривації.

Мова – це система елементів, використання яких дає людині можливість виражати свої думки, спілкуватися з іншими людьми, вільного контактування.

До числа найважливіших особливостей мови, які забезпечують її функціонування, належить також і здатність до варіювання. Найбільш яскраво у порівнянні з іншими системами мови ця особливість проявляється в семантиці, в тому числі і фразеологічній.

Загальновідомо, що у фразеології поширене варіювання – в багатьох фразеологічних одиницях (ФО) існують варіанти компонентів, які в своїй більшості зафіксовані в різних лексико-фразеологічних джерелах, напр. *über den Berg sein* – "подолати труднощі, побороти більшу частину труднощів; витримати кризу; бути понад небезпекою" ; *j-m über den Berg helfen* – розм. "допомагати кому-н. подолати труднощі, вийти з скрутного положення"; *über den Berg schwatzen* – "верзти дурниці, молоти нісенітницю"[1].

Заміна компонентів відбувається на основі семантичних механізмів взаємодії між значенням ФО в цілому і тим варіюючим, який входить до її складу. Фундаментом такої заміни є мовне значення одиниці. Дуже важливу роль в подібних механізмах відіграє мотивація висловлювання. Варіант ФО під час своєї появи міг означати не тільки особливість "подолати труднощі", "вийти із скрутного становища", але і володіти диференціюючими семами, які закладені у слові-субституті "sein". Значення семи "допомогти кому-н. подолати перешкоду" може бути актуальним для суб'єкта мовлення, на нього він ставить семантичний акцент, напр., "*Du armes Hühchen*", sagte Luise, "*du (Tante) hilfst dir hoffentlich über den Berg*" [2].

Розвиток ФО-деривата не обмежується варіюванням дієслівних компонентів "*sein-helfen-schwatzen*". У сучасних словниках ФО *über den Berg sein* цитується зі значенням "хворий витримав кризу, є поза небезпекою", а звідси розвивається й антонім *noch nicht über den Berg sein* – "криза, саме гірше ще не пройшло".

У мовленні варіювання компонентів досягає великих масштабів, воно практично необмежене.

Варіювання треба розуміти як зміну одиниці мови, яка відбувається під час її актуалізації у мовленні і не зачіпає її тождества.

У лінгвістиці під інваріантом розуміють абстрактні одиниці, які належать мові як системі знаків, а під варіантами – їхню матеріальну реалізацію у мовленні.

До опису та аналізу семантики ФО необхідно розглянути семи значення в структурі ФО. В результаті застосування компонентного аналізу виділяються такі семи значення : категоріальна, архісема, диференціальна, інтегральна, потенційна і градуальна (кількісна та якісна характеристики в різних лінгвістичних джерелах не співпадає).

У випадку формування нових потенційних значень діахронний семантичний інваріант складає незмінне, основне значення, а варіювана частина – нові значення, які несуть у собі відображення зміни інтенсивності ознаки [3: 239].

У значенні багатьох ФО було знайдено декілька семантичних змін одночасно, тобто мали місце комплексні модифікації. Найбільш частотними було виявлено сполучення, зміна кількості значень – перегруповання потенційних сем основного значення , напр. *Bescheid wissen - in etw. (Dat.)* – "добре розумітися на чому-н., знатися на чому-н." [4], *Bescheid wissen – mit der Sache, an einem Orte bekannt sein* [5] – *er weiss Bescheid, er hat manch Jahr bei der Junge gearbeitet* – "von einem, der Erfahrung und Kenntnisse / von etwas hat. - " [6] – *Bescheid wissen – Hinsicht, Kunde* [7] – *Bescheid wissen – 1. von etwas Kenntnis haben, unterrichtet sein, 2. sich auskennen, etw/ gut kennen* [8].

В системі власне варіювання проявляється дія протилежних тенденцій до втрати фразеологічного образу, повної демотивації ФО і до модифікації складу одиниці з метою посилення конотативного та прагматичного ефекту.

Інтенсивність ознаки в більшості випадків залежить від лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів у процесі фразеологічної деривації. Проте в деяких випадках екстралінгвістична дійсність виявляється ведучою та вирішальною при утворенні ФО-дериватів.

Найбільшу здатність до фразеологізації показують вільні словосполучення, які відображають конкретні явища матеріальної дійсності, пов'язані з життям людини [9].

Значення, етимологічно пов'язане з різними сферами людської діяльності, з явищами природи, тваринним і рослинним світом, як правило, відображені в ФО з інтенсивною ознакою.

Всі ФО, які виникли під впливом зовнішніх мовних явищ, діляться на дві групи. До першої групи відносяться ФО, які виникли самостійно в різних мовах і відображають явища природи, тваринний і рослинний світ, фізичний і психічний стан людини. До другої групи належать ті ФО, утворення яких обумовлено специфікою національного розвитку і відображено фактами матеріальної і духовної культури

того чи іншого народу. Велику роль відіграють територіальне розміщення народу, образ життя якого викликає утворення нових та зміну уже існуючих структур ФО та ступінь їхнього поширення в німецьких діалектах мови. Інтенсивність прояву ознаки в даному випадку залежить і від культурного рівня народу.

Як показує проведений аналіз ФО, чим вище рівень культури, тим менша кількість ФО з найвищим екстраординарним рівнем прояву ознаки. Як мовний феномен – категорія інтенсивності ознаки ФО виникає в цьому випадку в результаті відношення, яке склалося у суспільстві по відношенню до того або іншого явища матеріальної дійсності, у наявності фонових знань, що є частиною накопиченого суспільного досвіду, емоційного і оцінного вияву цього досвіду. Інтенсивність ознаки знаходить відображення спочатку в усному виразі, забезпечуючи експресивність висловлювання, тому що навіть саме найменше відхилення по шкалі інтенсивності призводить до більш вибіркового використання ФО у мовленні.

Такі типові фактори природного характеру, як порівняння з певним образом у дійсності, впливають на ступінь прояву категорії інтенсивності у ФО на основі спільного відношення до тих чи інших явищ, напр., "Kuh" – асоціюється з образом товстої, нерозумної, вічножуючої корови. Цей образ, сформований у свідомості людей, переноситься на людину та набуває негативного забарвлення значення у ФО, напр. ФО, які означають інтелектуальні здібності людини: von etw. soviel vorstellen, wie die Kuh vom Sonntag = (salopp) "нічого не розуміти у справі" [8]. Цей вираз має негативне забарвлення, ступінь його вживаності у мовленні обмежена в результаті переносу образу корови на людину, або ФО wie Hase sein – (фам.) "прикидатися дурачком" і в результаті пов'язування образних відношень людині, тобто діяти необдуманно, імпульсивно або ховати справжній смисл своїх вчинків за зовнішньою простотою.

Емоціональна ознака, яка накладається на образ, володіє експресивом у мовленні в процесі впливу на адресата, тим самим свідчить про високу інтенсивність ознаки. Образність ФО володіє силою впливу на емоційну сферу носіїв мови.

Отже, варіювання та інтенсивність ознаки ФО – це семантичні ознаки фразеологічних дериватів, об'єктивні процеси, за допомогою яких відбувається розвиток фразеології, а разом з тим і мови в цілому, поява нових ФО-дериватів як наслідок фразеологічної деривації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Денисенко С.Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови перекладом прикладів на українську та російську мови. – Вінниця: Нова книга, 2005.
2. Бинович Л.Э., Гришин Н.Н. Немецко – русский фразеологический словарь. - М.: Русский язык. – 1975. – 74 с.
3. Кочерган М.М. Загальне мовознавство. – К.: Академія. – 1999. – 288 с.
4. Гаврис В.І., Пророченко О.Р. Німецько – український фразеологічний словник. – К.: Радянська школа – 1981. – 91 с.
5. Campe H.J. Wörterbuch der Deutschen Sprache. – Braunschweig Schulbuchhandlung, Bd.I – 479 S.
6. Wörter und Wendungen : Wörterbuch Zum deutschen Sprachgebrauch / Hrg. V. E. Agricola unter Mitwirk. v. H. Goener u. R.Kuefner.-8. unveränd.Aufl. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1977, 320 S.
7. Дроздовський Г. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 11 Bänden / Redenwendungenund Sprichwörtliche Redensätzen. – Mannheim: Duden, 1992 – 373 S.
8. Wahrig J. Deutsches Wörterbuch. – Guelsterloch. München : Bertelsmann Lexikon Verlag I, 1991- 360 S.
9. Гамзюк Н.В. Междометные фразеологические единицы немецкого языка (опыт диахронического исследования): Дисс. канд. филол. наук. К., 1993.

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2006 р.

Денисенко С.Н. Варьирование и категория интенсивности семантических признаков фразеологических дериватов (на материале немецкого языка).

Статья посвящена рассмотрению варьирования и категории интенсивности семантических признаков фразеологических дериватов как объективных процессов, с помощью которых развивается фразеология и язык в целом, появление новых ФЕ-дериватов вследствие фразеологической деривации.

Denysenko S.N. Variation and the category of semantic features intensity of phraseological derivatives in German.

The paper examines the variation and intensity of semantic features of phraseological derivatives as objective processes which develop phraseology and the language as the whole, and create new phraseological derivatives as a result of phraseological derivation.